

CERKIEL (49) *sb m*

cerkiel (28), **cyrkiel** (21); cerkiel *GórnDworz, Grzep) Geom* (10), *BudBib, Strum* (7), *KlonŻal, KochBr*; cyrkiel *BartBydġ, Calep* (4), *SkarŻyw*; cerkiel : cyrkiel *Mącz* (6 : 14), *GosłCast* (1 : 1).

cér- (19), *cer-* *Mącz* (6); *drugie e jasne*.

sg N cérkiel (19). ◊ *G cérkla* (8). ◊ *A cérkiel* (8). ◊ *I cérklem* (7); *-em* (6), *-(e)m* (1). ◊ *L cyrklu* (2). ◊ *pl N cyrkle* (2). ◊ *G cyrklów* (1). ◊ *A cyrkle* (1). ◊ *du N (cum nm) cyrkla* (1) *Mącz* 466c.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z tych samych przykładów) – XVIII w.

1. *Przyrząd służący do zakreslania koła; circinus BartBydġ, Mącz, Calep, Cn* (23) : *BartBydġ* 28b; *Mącz* 54b, 475d; *poftawże kóniec ieden Cérklá ná [punkcie] a. á drugim kóncem tocząc/ vczyń íztukę koła GrzepGeom C4v*; *potym Cérklem według téyże miáry nie ítuláiąc go/ áni go téz dáléy rofkráczáiąc/ bédźie ítápác po ónéy Circumferencyéy GrzepGeom K3v, C4v [3 r.], K3v [4 r.]; Táż Bláźká ma być odważóna Cérklem z wielką pilnościá/ áby wízyftki trzy rogi były w mierze. Strum B4v, B4v [2 r.], C, G4v; Calep 196a.*

Zwroty: »cerklem (roz)mierzyć, według cerkla rozmierzony« (2 : 1): *Cérklem chćieli Circumferencyá mierzyć GrzepGeom K3v; Strum C; Trzebá piékný pořág wywieść pod oley robiony/ Według cerklá rozmierzony KlonŻal D3v.*

»cerklem wykráżyć« (1): *Potym Cérklem wykráż á wedle ónego wydráżenia wybiy według Cérklá dźiurę Strum G4v.*

»cerklem znaczyć« (1): *Cieślá (lepak) rościága íznury znáczy iy fárbá/ czyni iy ná węgly á cerklem znáczy iy BudBib I 364a.*

2. *Koło, krąg, okrąg, zakrzywienie; circulus Mącz, Calep; spira Mącz [koło, figura okrągła, czcza wewnátrz; krąg; okrąg płasko-szeroki jako talerz; talerz pod konew, flaszę na stole-circulus Cn]* (14) : *Mącz* 84d; *w koło nich wízyftki mieyfcá bárzo mokre/ á tám gdzie fłucháli ludzie/ fuchuchne zoftály; íż nikt w onym cyrklu kropie defzdzu nie vczył. SkarŻyw 545; Calep 200b.*

Zestawienie: »poł(owica) cerkla« = hemicyclus, semicircularis Mącz; semicirculus Calep (3): *Półowicá cerklá/ półowica okrągłego kólká. Mącz 154c; Półcerklá/ półobrączki. Mącz 381d; Calep 965a.*

Szeregi: »linija, cyrkiel a kres« (1): *Sunt enim Lineae seu circuli aequae distantes, Liniye cirkle á krefy w równey dálekości od íiebie bédący Páráleli zwáne. Mącz 277a.*

»strefa a cyrkiel« (1): *Słoyerzowáta fuknia/ to yeft kréski/ ítrefy á cirkle okrągłe na íobie máyáca Mącz 376d.*

»okrąg albo cyrkiel« (2): *Spira, [...] Krys/ okrąg álbo cirkiel którego íie koniec z kóncem nie íchodźi Mącz 408b, 272c.*

Wyrażenie przyimkowe: »w cerkiel« = na kształt koła; doskonale, harmonijnie (3): *czego trzebá do przyiemney twarzy/ wízyftko íie thu zezšlo: Prawdá íż nie wízyftko w cerkiel GórnDworz E; [Broda] czáfem wygolóna W koło gęby/ á z brzegów w cerkiel náítrzępiona. KochBr 151; GosłCast 60.*

Przen: Niezmienne, cykliczne mijanie czasu (1) : *Ozdobna Wiofná [...] Dręcznoludną nam znowu Zimę wieźie/ [...] W takim to cyrklu rzeczy włożóné GosłCast 69.*

a. Termin astronomiczny i geograficzny; koła astronomiczne, po których krążą ciała niebieskie; ruch kołowy gwiazd i planet, krąg otaczający niekiedy słońce czy księżyc; zodiak; zwrotniki i równoleżniki; horyzont; absis, *antracticus circulus*, *horizon*, *orbis*, *zodiacus Mqcz*; *halos Calep* (12) : *Segmenta mundi*, *Liniye cyrkle álbo części światá. Mqcz* 377d; Dwa cyrklá ná niebie ná których fie słońce obráca *Mqcz* 466c, 512d.

Wyrażenia: »cyrkiel miesięcowy« (1): *Halos–Circiel miefią cowi o^ekrąkoło mies[i]ąca. Calep* 471a.

»niebieski cyrkiel« (1): *Antarcticus*, Niebieski cyrkiel á okrąg przeciwko południu/ *Alias*, *Polus meridionalis. Mqcz* 11a.

»niebieskich znamion cerkiel« (1): *Zodiacus*, [...] *Vkośny cerkiel ná niebie/ który má ná łobie dwánaście známión niebieskich/ może być zwan niebieskich známión cerkel. Mqcz* 512d.

Zestawienie: »puł cyrkla« (1): *Colurus*, Puł cyrklá *Mqcz* 60d.

Szeregi: »cyrkle i biegi niebieskie« (1): *Moriebatur in studio dimetiendi coeli*, Málem od wielkiej pilności vmierał/ chcąc fie wywiedzieć cirklów y ynższych biegów niebieskich. *Mqcz* 232b.

»cyrkiel, (a, albo) okrąg« = *absis Mqcz* (3): *Też Cirkiel/ álbo Okrąg gwiazdeczny. Mqcz* 1c, 11a; *Calep* 471a.

»kres, (albo) cyrkiel« (2): *Horizon*, [...] *Krés álbo cyrkiel ná niebie yákogo któ może wokoł po ziemi oczyma ogárnać. Mqcz* 158b, 398c.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : *Orbis*, *Krys/ Okrąg/ Swiát/ Cirkiel* wżiftko to cokolwiek okrągłego yeft. *Mqcz* 267c.

Synonimy: **2.** *koło, krąg, okrąg, strefa; b.* *horyzont, zodyjak.*

Cf [CYRKULARZ]